

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASINDAN SONRA BAĞIMSIZLIĞINI İLAN EDEN CUMHURİYETLERE KARŞI TÜRKİYE'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKA

Mithat ATABAY*

ABSTRACT

TURKISH POLICY TO THE NEWLY FOUNDED REBUPLICS AFTER THE DISSEMINATION OF YUGOSLAVIA

After the I. World War established as a Kingdom of Serbian-Croatian-Slovenian, was called Yugoslavia as a State in 1929, has continued its existence until the year 1991. After the II. World War, as new state was transformed into the Socialist Federation of Yugoslavia under the leadership from Josip Broz Tito. In spite of the new Yugoslavia accepted the socialism unlike the East-Block Countries and undertook the captaincy from the Movement of Non-Aligned States.

Constitution of 1974 almost provided independently acting from the central administration the republics which composed the new Yugoslavia.

In the year 1989, reducing the autonomy of its two provinces Kosovo and Vojvodina, and changing the administration of the Montenegro by Milosevic were hugely controversial in the republics of Yugoslavia, especially in Kosovo. In Mai 1991, Milosevic and Serbia hindered the turn right of the rotative federal presidency of croatian Stipe Mesic, whereupon Croatia and Slovenia seceded from the federation. This was of importance about the independency decision of Croatian People, followed by the republics of Macedonia (September 1991) and Bosnia and Herzegovina (March 1992).

Both the leaders of republics and the federal administration of Yugoslavia visited and asked for supporting of Turkey in the dispersal duration of Yugoslavia. In spite of Milosevic's visiting to Ankara in January 1992, Turkey has recognized the Croatia and the other republics from the old Yugoslavia in February 1992.

The subject of this paper consist of the independency reublic of Yugoslavia and the providing for the stability efforts from Turkey in the Balkans during the dispersal duration and after the dispersal period.

Key Words: Turkey, Yugoslavia, Balkans, Independency, East Block Countries

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Müdürü, matabay@comu.edu.tr

Giriş

1980'lerin ortalarında başlayan dünyadaki değişim süreci Türk dış politikasını da derinden etkilemişti. Türkiye bu dönemde bir taraftan iç sorunları ile mücadele ederken diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni durumla ilgili politikalar geliştirmeye uğraşmaktaydı. Diğer taraftan Ortadoğu'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda ortaya çıkan fiili durum karşısında tutum belirlemeye çalışmaktaydı. Türkiye, Balkanlarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının da etkisiyle Doğu Bloku'nun çökmesi sonucu ortaya çıkan etnik milliyetçiliğe dayalı mücadelelerden kaygı duymaktaydı.

Türkiye, soğuk savaş döneminde “*statükocu ve pasif bir dış politika*” izlemişti¹. Dünyada 1980'lerden itibaren başlayan değişim ve gelişmeler Türkiye'de soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin tehdidini esas alan dış politika düşüncesinin terk edilmesi konusunda tartışmalara neden oldu². Dönemin Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal³, dış politikada aktif olunması gerektiğini savunmuş ve ortaya attığı görüşlerini “*Yeni Osmanlılık*” olarak formüle etmişti. Ona göre Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra “*Adriyatik'ten Çin Seddine kadar*” geniş bir coğrafyada Türk dünyası yer alacaktı. Türkiye, bu coğrafya içerisinde Batı ile Orta Asya ve Kafkaslardaki Türk varlığı arasında köprü misyonunu üstlenmeli ve bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetleri de yeniden yapılanmalıydı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a göre; “*daha küçük, hareketli ve vurucu gücü yüksek*” bir ordunun oluşturulması ile “*Adriyatik'ten Çin Seddine kadar*” olan sahada etkili olunabilirdi. Böylece sözkonusu sahada karşılaşılan sorunlarda aktif taraf olarak Türkiye katılabilirdi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal,

¹ Türk Dış Politikası için bkz., A.Ü. SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, 8.Baskı, Ankara 1993; Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001; Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası; 1939'dan Günümüze Kadar**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara (t.y.); İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993)**, OBIV Yayınları, İstanbul 1993.

² Bkz. Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye, 20.Yüzyılın Sorgulanması**, 2 cilt, Otopsi Yayınevi, İstanbul 2000.

³ Turgut Özal'ın izlediği politikanın yorumu için bkz., Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turan, Cem Sydemir, Okuyan Us Yayınevi, İstanbul 2002, s.207-215.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bu bölgede istikrarsızlığın hakim olduğunu, buna şimdi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Balkanlar ve Kafkasların da eklendiğini ileri sürmektedir. Özal'ın dile getirdiği “*aktif dış politika*” sayesinde çok yönlülüğe dönülecek ve Batı bağımlılığına son verilecekti. Türkiye'nin İslam ülkeleriyle işbirliğine, Ortadoğu'daki gelişmelerde aktif rol almasına ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk dünyası ile ilişkilere özel önem verilmiş olacaktı. Bu sayede Türkiye Osmanlı'dan gelen devlet geleneği ve jeopolitiğinin sağladığı avantajlar sayesinde bir dünya gücü haline gelebilirdi. Bu potansiyel, çevre ve komşu ülkelerdeki ve Orta Asya'daki Türk varlığı nedeniyle zaten vardı. O nedenle Türkiye, dünyanın geri kalan kısmından kendini soyutlayan geleneksel dış politikasını bir tarafa bırakıp, önüne çıkan her fırsatı sonuna kadar değerlendirerek, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş coğrafyaya etki etmeli ve böylece bölgesinin en güçlü devleti olarak dünya politikasında ağırlığını hissettirmeliydi. Ona göre; Türkiye, eğer bunu başarmak için çaba harcamazsa, yani önüne çıkan bu tarihi misyonu üslenmezse bir Kafkasya, Karadeniz ve Balkan gücü olma, Kıbrıs adasını denetimi altına alma, Türk dünyasına önderlik etme, Orta Asya ile özel ilişkiler sayesinde bir Avrasya gücü olma şansını kaçırsa, parçalanarak daha da küçülme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu açılımı gelişen olaylar göz önünde bulundurulduğunda O'nu çok da haklı çıkarmayacaktı. Zira Türkiye'nin dış politikasını etkileyen temel öğeler göz önünde bulundurulduğunda Turgut Özal'ın bu “*aktif dış politika*” açılımı Türkiye'yi maceralara açık hale getirebilirdi. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan süreç Doğa Avrupa'da kısa sürede etkisini gösterdi. Buna Doğu Bloku liderlerinin ölümü ve bir kısmının da görevden zorla uzaklaştırılmaları eklenince Türkiye, kendini hem bir süredir, devam eden bölücü terör faaliyetlerinin kanlı eylemlerinin olumsuz etkileri içerisinde bulurken, diğer taraftan tüm komşuları ve çevresindeki ülkelerde ortaya çıkan karışıklık ve iç savaşların etkisinde buldu. Balkanlardaki karışıklıklar ve gelişmeler Türkiye'nin her zaman yakından takip ettiği bir husus oldu. Türkiye, Avrupa ile ticareti için Bulgaristan ve Yunanistan yollarından en az birinin sürekli açık bulundurulmasına özen göstermişti. Ancak 1984-1989 yılları arasında hem Yunanistan hem de

Bulgaristan ile sürekli sorunlarla karşı karşıya kalan Türkiye, bu defa Yugoslavya'da 1980 yılında Tito'nun ölümü ile başlayan ve 1991 yılı bahar aylarında artık dönülemez bir yola giren istikrarsızlık ve çözülme ile sarsılmıştı.

Yugoslavya'nın Dağılması

Yugoslavya'da etnik çatışmalar Nisan 1991 tarihinde başlamıştı. 5 Mayıs 1991 tarihinde Yugoslavya Devlet Başkanlığı Konseyi etnik çatışmalara yol açacak faaliyetlere son verilmesini istemiş ve federal orduya etnik çatışmalara müdahale etme yetkisi vermişti⁴. Bu arada Yugoslavya Anayasasına göre sırası geldiği halde görev kendisine verilmeyen Hırvatistan Devlet Başkanı Stipe Mesiç 17 Mayıs 1991 tarihinde kendisini "*ülkenin anayasal başkanı*" olarak kabul ettiğini açıkladı⁵. Devlet Başkanlığı sorununun çözülememesi üzerine Hırvatistan Cumhuriyeti'nde halk oylaması yapıldı ve Hırvat halkının %95'i bağımsızlık yönünde oy kullandı⁶. Bundan sonra Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetin yetkilileri sorunun giderilmesi için toplandıysa da⁷ bir sonuç elde edilemedi. Bunun üzerine Hırvatistan Parlamentosu diğer cumhuriyetlerle birlikte sorunların çözümlerinde anlaşma sağlanamazsa 30 Haziran'da bağımsızlık ilanına karar verdi⁸.

Hırvatistan Cumhuriyeti'nin birlikten ayrılmaya yönelik ultimatomundan sonra bir açıklama yapan Yugoslavya Başbakanı Ante Markoviç, "*cumhuriyetlerin ülkenin federal yapısından ayrılmalarının anayasaya aykırı olacağını ve ülkenin iç ve dış sınırlarında herhangi bir değişikliğin kabul edilmesinin mümkün olmadığını*" belirtti⁹.

16 Haziran'da bir araya gelen Slovenya ve Hırvatistan devlet başkanları 25 Haziran'da iki cumhuriyetin birlikten ayrılacağını açıkladılar¹⁰. Bu arada

⁴ **Milliyet**, 5 Mayıs 1991.

⁵ **Milliyet**, 17 Mayıs 1991.

⁶ **Milliyet**, 19 Mayıs 1991; **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1991.

⁷ Bu toplantıda cumhuriyetler arasında bütün ticari kısıtlamaların kaldırılması kararlaştırıldı. Ancak yapılması planlanan Başkanlık Konseyi toplantısı gerçekleştirilemedi. Başbakan Anie Markoviç hakkında verilen güvensizlik önergesi de Federal Parlamento'da reddedildi. Bkz., **Milliyet**, 28 Mayıs 1991.

⁸ Bu karar için bkz., **Milliyet**, 31 Mayıs 1991 ve **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1991.

⁹ **Milliyet**, 31 Mayıs 1991.

¹⁰ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1991; **Milliyet**, 16 Haziran 1991.

Türkiye'de hükümet değişikliği oldu. 48'nci Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Mesut Yılmaz'ın başkanlığında kuruldu ve Safa Giray yeni Dışişleri Bakanı oldu¹¹. Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılma kararı karşısında Amerika Birleşik Devletleri bu kararı tanımayacağını bildirdi. Arkasından Avrupa Topluluğu ülkeleri de, bu iki ülkenin topluluk üyesi ülkeler tarafından tanınmayacağını açıkladılar¹². Bu açıklamalara rağmen 25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan ettiler¹³. Yugoslavya Federal Parlamentosu Belgrad'ta olağanüstü toplanarak iki cumhuriyetin aldığı bağımsızlık kararının yasadışı olduğunu ileri sürdü¹⁴. Yugoslavya Başbakanı Ante Markoviç, normale dönüşün sağlanması ve krize görüşmeler yoluyla çözüm bulunabilmesi için Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık kararlarını üç ay askıya almalarını istedi¹⁵. Bu arada Slovenya'nın başkenti Lyubliana çevresinde federal ordu birlikleri ile yerel savunma güçleri arasında şiddetli çatışmalar başladı. Bu çatışmalar Hırvatistan'a da sıçradı¹⁶.

İç Savaşın Başlamasından Bağımsızlığa Kadar Türkiye'nin İzlediği Politika

Türkiye Yugoslavya'daki gelişmeleri baştan itibaren kaygı ile takip etti ve çatışmaların tüm Yugoslavya'ya yayılmasından çekindi. Bunun Türkiye açısından önemli sebepleri bulunmaktaydı. Bu sebepler şöyle sıralanabilir:

- a. Türkiye'nin Batı Avrupa ile yaptığı ticaret yolunun güvenliği
- b. Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçilerin yurda gelişleri ve dönüşlerinde can güvenlikleri
- c. Macaristan'ın uyguladığı transit geçiş ücreti
- d. Yugoslavya'da istikrarın bozulması ve iç savaşın başlaması endişesi

¹¹ Akşam, 23 Haziran 1991; Cumhuriyet, 23 Haziran 1991; Milliyet, 23 Haziran 1991.

¹² Milliyet, 24 Haziran 1991.

¹³ Cumhuriyet, 25 Haziran 1991; Milliyet, 25 Haziran 1991.

¹⁴ Cumhuriyet, 26 Haziran 1991; Milliyet, 26 Haziran 1991.

¹⁵ Cumhuriyet, 27 Haziran 1991; Milliyet, 27 Haziran 1991.

¹⁶ Milliyet, 27 Haziran 1991.

a. Türkiye'nin Batı Avrupa ile yaptığı ticaret yolunun güvenliği

Türkiye Batı Avrupay'la ticaretini büyük ölçüde karayoluyla yapmakta ve bu yol Kapıkule - Sofya - E5 - Belgrat - Zagrep - Graz - Viyana - Linz - Passau - Almanya güzergahını izlemekteydi. Yugoslavya'daki karışıklık Türkiye'nin karayoluyla yaptığı ticaretini önemli ölçüde etkileyecekti. O nedenle Türkiye ilk andan itibaren Yugoslavya'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir.

29 Haziran 1991 tarihinde Zagrep yakınlarındaki yolda bulunan Türk kamyonlarının üzerine tankların yürümesi ve ateş açılması üzerine iki Türk TIR şoförü ölürken, bir Türk TIR şoförü de hastaneye kaldırıldı¹⁷. Türk Hükümeti Belgrat nezdinde girişimlerde bulundu. Dışişleri Bakanlığı Yugoslavya'nın Ankara Büyükelçisi Trajan Petrovski'yi Bakanlığa davet ederek Türk TIR şoförlerinin ve vatandaşlarının güvenliğinin sağlanmasını ve Yugoslavya'da bekleyen Türklerin yollarına devam etmelerinin temin edilmesini istedi¹⁸. Bu arada birkaç gün sonra üç Türk TIR şoförü daha saldırılarda hayatını kaybetti. Bunun üzerine Türkiye mevcut kullanılan yol güzergahı yerine iki yeni yol güzergahını vatandaşlarına ve TIR şoförlerine önerdi. Bu yol güzergahları şunlardı: *"Birinci yol güzergahı: Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya-Almanya. İkinci yol güzergahı: Türkiye-Bulgaristan-Yugoslavya-Belgrat'tan kuzeye dönerek Macaristan-Avusturya-Almanya."* Her iki yol güzergahı da eski güzergaha göre mesafesi 500 ila 700 kilometre uzatıyordu. Bu durum da hem zaman kaybı hem de ekonomik kayıp demekti.

b. Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçilerin Türkiye'ye gelişleri ve dönüşlerinde can güvenlikleri

Batı Avrupa Ülkelerinde çalışan Türk işçileri Türkiye'ye geliş-gidişlerinde Yugoslavya topraklarını kullanıyorlardı. Yaz tatillerini geçirmek için Türkiye'ye gelen Türk işçileri Yugoslavya'daki çatışmalar nedeniyle E-5 karayolu kapanınca Yugoslavya-Avusturya sınırında beklemeye başladılar. Bu arada saldırılardan üç Türk işçisi öldü. Birçok araç da hasar gördü¹⁹. Türkiye bu durum karşısında Türk işçilerinin mağduriyetini gidermek için bölgedeki diğer

¹⁷ Milliyet, 29 Haziran 1991.

¹⁸ Milliyet, 30 Haziran 1991.

¹⁹ Milliyet, 28 Haziran 1991.

ülkelerle görüşmeler yaptı. Macaristan Dışişleri Bakanlığı bir nota ile Türkiye'nin Budapeşte Büyükelçiliği'ne Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde çalışan Türk işçilerine ve Türkiye'den Avrupa'ya dönüş yapacak olan turistlere, Yugoslavya'daki kriz süresince transit vize vereceğini açıkladı²⁰.

c. Macaristan'ın uyguladığı transit geçiş ücreti

Yugoslavya'da başlayan çatışmalar Türkiye'nin Avrupa'ya yaptığı ticareti olumsuz yönde etkiledi. Yol güzergahının değişmesi hem zaman hem de ekonomik kayıplara neden olurken, Macaristan'ın geçiş ücretlerine % 600 oranında zam yapması bu olumsuzluğu daha da arttırdı²¹.

d. Yugoslavya'da istikrarın bozulması ve iç savaşın başlaması endişesi

Türkiye Yugoslavya'daki çatışmaların bir an evvel durdurulması taraftarıydı. Viyana'da bir araya gelen AGİK üyesi otuzbeş ülkenin temsilcileri Yugoslavya'daki çatışmalara son verilmesi için bütün taraflar; silah bırakmaya ve orduyu kışlasına dönmeye çağırıldı²². Bu arada Hırvat Devlet Başkanı Stepan Mesiç, ülkenin kuzey sınırının kontrolünü ele geçirmek için asker kullanmaya gerek duymadıklarını belirtti²³. Brioni Antlaşması²⁴ imzalanmasına rağmen çatışmalar Hırvatistan'a da sıçradı.

Türkiye Yugoslavya'daki krize çözüm bulmak için girişimlerini sürdürüyordu. Özel bir ziyaret için Türkiye'ye gelen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar, Marmaris'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la görüştü. Görüşmeye Dışişleri Bakanı Safa Giray ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Büyükelçi Mustafa Akşin de katıldı²⁵. Görüşmede Türkiye'nin Yugoslavya'daki çatışmaların durdurulması için etkin görev alması üzerinde duruldu. Bu görüşmelerden iki gün sonra Yugoslavya'nın İstanbul

²⁰ Cumhuriyet, 28 Haziran 1991; Akşam, 28 Haziran 1991.

²¹ Cumhuriyet, 30 Ocak 1992.

²² Milliyet, 2 Temmuz 1991.

²³ Milliyet, 5 Temmuz 1991.

²⁴ Milliyet, 8 Temmuz 1991.

²⁵ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1991.

Başkonsolosu Lazar Jarkoviç, “Yugoslavya’nın parçalanmasının tüm dünyayı etkileyeceğini ve Türkiye’nin de bunun dışında tutulamayacağını”²⁶ belirtti. Bu açıklama ile Türkiye’nin Yugoslavya’daki gelişmelere taraf olmaması üstü kapalı olarak vurgulanıyordu. Bu arada Makedonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov da “üç ay içerisinde bir anlaşmaya varılmazsa, bağımsızlık hareketinin Yugoslavya’nın bütün cumhuriyetlerine sıçrayabileceğini”²⁷ dile getirdi. 16 Temmuz’da Türkiye’ye gelen Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Mesut Yılmaz’la görüşükten sonra “Bosna-Hersek’in bölünmesi durumunda Yugoslavya’da iç savaşın yaşanacağını bu durumun tüm Avrupa’da barışı tehlikeye sokacağını, Avrupa’daki barışın Bosna-Hersek’teki barışa bağlı olduğunu”²⁸ ileri sürdü. 13 Ağustos’ta Makedonya Cumhuriyeti de bağımsızlık konusunda referandum kararı aldı²⁹.

19 Ağustos 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Sergeyeviç Gorbacov, ordu, KGB ve Komünist Partideki muhafazakarların düzenlediği bir darbe ile görevinden uzaklaştırıldı. Sovyetler Birliği’ndeki gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush ile görüştü ve Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanının çağrısı üzerine acilen toplandı. Milli Güvenlik Kurulu’nda Türkiye’nin Balkanlar, Rusya, Ortadoğu ve Kafkaslardaki tüm sorunlara uluslararası kuruluşlarla birlikte çözüm araması gerektiği vurgulandı³⁰.

²⁶ Lazar Jarkoviç’in verdiği demeç için bakınız, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1991.

²⁷ Gligorov, “Yugoslavya’nın bir bütün olarak kalmasının cumhuriyetlerin hepsinin çıkarına olacağını, ülkenin bütünlüğünü korumasının Batı Avrupa ile entegrasyonunu kolaylaştıracağını” belirtti. Ayrıntı için bkz., **Milliyet**, 12 Temmuz 1991.

²⁸ **Milliyet**, 16 Temmuz 1991; **Akşam**, 16 Temmuz 1991.

²⁹ **Milliyet**, 13 Ağustos 1991.

³⁰ Bu arada Yunanistan Hükümeti’nin İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Ağa’yı görevden almasını protesto eden Tür göstericilere bir grup Yunanlı fanatiğin saldırması sonucu onüç kişi yaralandı. Türklere ait işyerlerinin camları kırılarak yağmalandı. Trakya bağımsız milletvekilleri Dr. Sadık Ahmet ve Ahmet Faikoğlu yaptıkları açıklamada, son olayların Türk azınlığın can ve mal güvenliğinin kalmadığının bir kez daha kanıtlandığını belirttiler. Dışişleri Banklığı sözcüsü Murat Sungar, İskeçe’de Türklere karşı girişilen saldırılardan sonra Yunan Hükümeti’nin, can ve mal güvenliğinin sağlanması konusunda güvence verdiğini bildirdi. Yunanistan Türkiye’nin müftü tayini ile ilgili verdiği notayı reddetti. Bkz., **Ayn Tarihi**, Ağustos 1991.

Tüm bu önemli dış gelişmeler yaşanırken Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni bir seçim yasasını kabul etti ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanan yasa ile 20 Ekim 1991 tarihinde erken genel seçimlerin yapılması kararlaştırıldı³¹. Türkiye büyük ölçüde yoğunluğunu iç politikaya yöneltti. Bu süreçte Türkiye'nin dış politikasını Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yürüttüğü görüldü.

Almanya, İtalya ve Avusturya 27 Ağustos'ta Hırvatlara karşı saldırıların devam etmesi durumunda Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık isteklerini destekleyeceklerini açıkladılar³². Ağustos ve Eylül ayları boyunca Hırvatistan'da çatışmalar devam etti. Avrupa Topluluğu 16 Eylül'de Yugoslavya'ya barış gücü gönderilmesi için üye devletleri toplantıya çağırdı³³. Fransa ve Almanya ortak bir karar alarak, Avrupa Topluluğu'nun müdahalede bulunması için Birleşmiş Milletlerden yetki alınmasını istediler³⁴. Batı Avrupa Birliği de Yugoslavya Barış Konferansı Başkanı Lord Carrington'un uygun bulması halinde bu ülkeye barış gücü gönderilebileceğini bildirdi³⁵.

Hırvatistan Parlamentosu 25 Haziran'da almış olduğu bağımsızlık kararını 8 Ekim 1991 tarihinde yürürlüğe koyduğunu açıkladı³⁶. Yugoslavya'da federal ordu seksenaltı gündür kuşatmada tuttukları Vukovar'a girerek kentin büyük bölümünü ele geçirdiler. Hırvatistan Hükümeti yaptığı açıklamada, sivillerin yaşam güvencesinin sağlanması durumunda, kenti savunan tüm güçlerin teslim olacağını duyurdu. Karadağ Devlet Başkanı Milo Djukanoviç, Birleşmiş Milletler Barış Gücü gönderilmesi koşuluyla ordu birliklerinin Hırvat topraklarından çekilebileceğini bildirdi³⁷. Aynı gün Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş Arnavutluk'a gitti³⁸.

³¹ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1991; **Milliyet**, 25 Ağustos 1991; **Akşam**, 25 Ağustos 1991.

³² **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1991; **Milliyet**, 27 Ağustos 1991.

³³ **Aynı Tarihi**, Eylül 1991.

³⁴ **Milliyet**, 19 Eylül 1991.

³⁵ **Akşam**, 1 Ekim 1991; **Milliyet**, 1 Ekim 1991.

³⁶ **Milliyet**, 8 Ekim 1991. Bu arada Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Vitaly Çurkin, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü artık savunmadıklarını ve halkların özgür seçim hakkına, ülke bütünlüğünden önce yer verdiklerini açıkladı. Bkz., **Aynı Tarihi**, Ekim 1991.

³⁷ **Milliyet**, 17 Kasım 1991.

³⁸ **Milliyet**, 17 Kasım 1991. Orgeneral Doğan Güreş, Etimesgut Askeri Havaalanında düzenlediği basın toplantısında ziyareti konusunda bilgi vererek, iki ülke arasında askeri alanda gerçekleştirilebilecek anlaşma yollarını arayacağını bildirdi. Bu anlaşma yolları Yugoslavya'daki durumla ilgili idi ve Türkiye Balkanlarda Arnavutluk'u müttefik olarak değerlendirmekteydi.

Balkanlarda bunlar olurken Süleyman Demirel başkanlığında yeni hükümet kuruldu ve Dışişleri Bakanlığı'na Hikmet Çetin getirildi. Yeni hükümet aktif bir dış politika izlemeyi kararlaştırdı. Bu politikanın ilk belirtisini de Yugoslavya'daki krizi görüşmek üzere toplanan NATO Daimi Delegeeler Toplantısı'nda gösterdi. Türkiye'nin de önerisiyle Yugoslavya'ya Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün gönderilmesi oy birliğiyle kabul edildi. Türkiye, Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne katılmaya hazır olduğunu açıkladı³⁹. Öte yandan Almanya Başbakanı Helmut Kohl, Almanya'nın Hırvatistan ve Slovenya'yı 25 Aralık'tan önce tanıyacağını açıkladı⁴⁰. Avrupa Topluluğu da Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetleri 15 Ocak 1992 tarihinden itibaren "*şartlı tanıma kararı*" aldı⁴¹.

1992 yılının ilk günü Türkiye'ye gelen Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Haris Silajdzic Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'den "*Türkiye'nin ülkesinin bağımsızlığını tanınmasını*" istedi. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ise, "*Türkiye'nin bu ülkedeki bölünmeyi teşvik eder durumda olmamaya özen gösterdiğini, Yugoslavya'da cepheleşme yerine cumhuriyetler arası işbirliği istediğini*" söyledi⁴². 3 Ocak 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler Temsilcisi Cyrus Vance, Yugoslavya'ya onbin kişilik bir barış gücü gönderileceğini açıkladı⁴³.

Türkiye 1992 yılı başından itibaren "*aktif dış diplomasi*"ye yöneldi. Türkiye soğuk savaş döneminin bölgeye getirdiği göreceli istikrarın sona erdiğini göz önünde bulundurarak yeni dış politikasını "*iyi komşuluk ve işbirliği*" ile "*yarımadanın kolektif istikrarı*" ilkeleri üzerine oluşturdu.

³⁹ Cumhuriyet, 4 Aralık 1991; Milliyet, 4 Aralık 1991.

⁴⁰ Milliyet, 15 Aralık 1991. Halbuki Amerika Birleşik Devletleri bir hafta önce bir açıklama yaparak; Yugoslavya'ya ekonomik yaptırım kararı aldığını belirterek, Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınmasına karşı olduğunu açıkladı. Bu açıklama üzerine Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tutumu ile Yugoslavya'daki iç savaşı dolaylı olarak desteklediğini söyledi.

⁴¹ Milliyet, 17 Aralık 1991. Avrupa Topluluğu Yunanistan'ın girişimleriyle bu kararı aldı. Makedonya bağımsızlığını ilan ederse bu adı kullanamayacak ve Yunanistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik faaliyetlerden kaçınacaktı. Balkanlarda bu konudaki değerlendirmeler için bkz., **Barışa Çağrı, Uluslar arası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu**, Türkçesi: Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s.58-62.

⁴² Milliyet, 1 Ocak 1992.

⁴³ Milliyet, 3 Ocak 1992.

Yürürlüğe koyduğu yeni politikasında Türkiye, eski Balkan politikalarının temel unsurlarını korumakla birlikte; yeni gelişmeleri dikkate alarak “keşif” amacıyla üst düzey iki diplomatı Sofya, Bükreş ve Belgrat’a gönderme kararı aldı. Türkiye’nin bu kararında “realpolitika”nın ağır bastığı görülmektedir. Bu yaklaşımla Balkanlarda izlenecek duygusal yaklaşımların Türkiye’ye zarar vereceği anlaşılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir yazıda bu durum şöyle yorumlanmaktadır: “Yugoslavya tüm bölge ülkeleri için bir işaret tablosudur. Aşırı milliyetçi, azınlıklar, dinsel farklılıklar, eski yaraların kaşınması yani klasik Balkan menüsünün tüm içeriği mevcut. Sonuç da ortada... Bugüne kadar 5 bin kişi mi, 50 bin kişi mi öldü bilinmiyor. Zarar konusunda da 20 milyarla 120 milyar dolar arasında değişen tahminler yapılıyor. Bu tam bir yıkımdır. Balkanlarda istikrarın alternatifi bu!”⁴⁴. Türkiye bu politikaya yönelirken “tansiyondan kaçınılması gereken potansiyel çatışma ve gerginlik noktalarını”⁴⁵ dikkate almıştı. Yeni politika çerçevesinde Türk Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Bilgin Unan ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanı Aler Kılıç yukarıda belirtilen üç başkente gittiler.

9 Ocak 1992 tarihinde Hırvatistan Dışişleri Bakanı Zvonimir Separoviç, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in misafiri olarak İstanbul’a geldi. Separoviç, Türkiye’nin Hırvatistan’ı tanımasını ve ülkesine insani yardımda bulunulmasını istedi⁴⁶. Slovenya Dışişleri Bakanı Dimitrij Rupel de yaptığı açıklamada “Türkiye’nin gelişmiş ekonomisi ve gelişen demokrasisi bizim için önemlidir. 15 Ocak tarihinden sonra Türkiye’yi de Slovenya’ya tanıyan ülkeler arasında görmeyi umut ediyoruz”⁴⁷ dedi.

Avrupa Topluluğu’nu oluşturan oniki ülke Portekiz’in başkenti Lizbon’da bir araya gelerek Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarının resmen tanınmasını kararlaştırdılar. Sırbistan bunu “uluslar arası hukuktan kaynaklanan Yugoslavya’nın egemenlik haklarına aykırı”⁴⁸ olarak değerlendirdi.

⁴⁴ Cumhuriyet, 8 Ocak 1992.

⁴⁵ Potansiyel çatışma ve gerginlik noktalarının başında Bosna-Hersek, Yunanistan-Makedonya gerginliği, Arnavutluk-Yunanistan çekişmesi, Arnavutluk’la Sırbistan arasındaki Kosova sorunu bulunmaktadır.

⁴⁶ Cumhuriyet, 9 Ocak 1992.

⁴⁷ Cumhuriyet, 15 Ocak 1992.

⁴⁸ Cumhuriyet, 16 Ocak 1992.

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Yugoslavya'daki gelişmeleri görüşmek üzere Roma ve Moskova'ya gitti. Türkiye Yunanistan'ın Yugoslavya sorununu görüşmek üzere bir Balkan Konferansı toplanmasına İtalya ile birlikte karşı çıktı. Zira Yunanistan bu konferansta öncü rolü üstlenerek Balkanlarda avantaj elde etmeyi amaçlıyordu. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in yaptığı görüşmeleri değerlendiren Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Filiz Dinçmen şunları söyledi: *"Biz Yugoslavya'da barış ve istikrarın sağlanmasına, sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesine büyük önem atfediyoruz ve tanımayı da Yugoslavya'da barış ve istikrarı geliştirebilecek genel çerçevede bir çözümün unsurlarından sadece bir tanesi olarak görüyoruz. Bununla beraber tanıma sorunu bazı ülkeler tarafından gündeme getirilmiştir ki, bundan sonraki gelişmeler de bu yönde cereyan edecektir. Tanıma sorunu gündeme geldiğinde selektif ve ayrımcı bir yaklaşım izlenmesi gerektiği görüşündeyiz ve Yugoslavya'daki gelişmelerin bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunuyoruz."*⁴⁹

Bu arada Bulgaristan 17 Ocak 1992 tarihinde Makedonya'nın bağımsızlığını tanıdı. Bulgaristan'ın bu kararı Atina ile Sofya arasında ilişkileri kopma noktasına getirdi. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak; *"Ankara eğer Makedonya Cumhuriyetini bu isim altında tanırsa Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir diken daha eklenecektir"*⁵⁰ dedi.

Türkiye Avrupa Topluluğu'nun Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımasından sonra Yugoslavya'da oluşan tüm cumhuriyetleri *"eş zamanlı"* olarak tanıma yolunu seçti. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri yaptıkları açıklamada *"Lizbon kararıyla Balkanlardaki hassas dengeler yeniden sarsıntıya uğramış oldu. Slovenya ve Hırvatistan tanınırken bir Makedonya'nın tanınmamasından sırf Yunanistan'ı rencide etmemek için kaçınıldı. Bu da tanıma kararının arkasında ne gibi kıstasların bulunduğu yönünde birçok soru işaretini gündeme getiriyor... Türkiye'nin dış politika kararları Atina'nın tekelinde veya ipoteğinde değildi.."*⁵¹ denildi. Bu açıklamadan bir gün sonra İtalyan Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis ile görüşen Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin *"Ankara,*

⁴⁹ Cumhuriyet, 16 Ocak 1992; Milliyet, 16 Ocak 1992.

⁵⁰ Cumhuriyet, 17 Ocak 1992.

⁵¹ Cumhuriyet, 17 Ocak 1992.

eski Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden devletleri Ermenistan da dahil olmak üzere nasıl ayırım yapmadan tanıdıysa; Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'yı da hep birlikte tanıyacaktır"⁵² dedi. Türk Dışişleri Bakanının bu açıklaması Sırbistan'ı harekete geçirdi ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç 23 Ocak 1992 tarihinde Ankara'ya geldi. Ankara'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel'le görüşen Miloseviç, Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin Türkiye tarafından tanınmamasını istedi⁵³. Bu görüşmelerden sonra Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını elde eden cumhuriyetlerin "eş zamanlı" olarak tanınması yönündeki görüşünü koruyan Türkiye'nin böyle bir kararı "bir süre" için erteleyebileceği tartışılmaya başlandı. Bunun sebebinin de Türkiye'nin Yugoslavya'da da Slovenya ve Hırvatistan dışındaki cumhuriyetlerin de dahil olacağı "Bağımsız Devletler Topluluğu" biçiminde bir oluşumu desteklemeyi amaçlaması şeklinde yorumlandı. Türkiye'ye göre; artık Yugoslavya'da "federasyon" dönemi kapanmıştır, artık "genel istikamet bağımsızlık yönündedir". Türkiye'nin politikası, Miloseviç'in ziyareti sonrasında "gelişmeleri izlemek ve tanıma kaçınılmaz noktasına geldiği takdirde bunu isteyen cumhuriyetler için eş zamanlı olarak uygulamak"⁵⁴ biçimindedir.

30 Ocak 1992 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Dışişleri Bakanları Prag'da "daha güçlü Avrupa güvenliği" çağrısıyla toplandılar. Türkiye'yi bu toplantıda Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin temsil etti. Toplantıda Bağımsız Devletler Topluluğu'nda yer alan on eski Sovyet cumhuriyetinin AGİK'e üyelikleri onaylandı. Slovenya ve Hırvatistan'ın AGİK'e gözlemci statüsünde kabul edilmeleri sağlandı. Slovenya ve Hırvatistan'ın üyelikleri Yugoslavya'nın vetosu nedeniyle gerçekleşmedi⁵⁵.

Türkiye AGİK toplantısında alınan kararlardan sonra Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın tanınması konusuna hız verdi. Bu

⁵² Cumhuriyet, 18 Ocak 1992.

⁵³ Cumhuriyet, 24 Ocak 1992.

⁵⁴ Cumhuriyet, 26 Ocak 1992.

⁵⁵ Cumhuriyet, 31 Ocak 1992.

arada Yugoslavya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Trojan Petrovski 3 Şubat 1992 tarihinde görevinden alındı⁵⁶.

Bakanlar Kurulu 6 Şubat 1992 tarihinde yaptığı toplantıda Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden dört cumhuriyeti önceden alınan ilke kararı doğrultusunda eş zamanlı olarak tanınmasını kararlaştırdı. Tanıma kararını Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Akın Gönen açıkladı: *"Diplomatik ilişkilerimiz Belgrat'taki büyükelçiliğimiz vasıtasıyla eskiden olduğu gibi yürütülmeye devam edilecektir. Diplomatik ilişki bu tanınan cumhuriyetlerle tek tek ayrı protokoller imzalandıktan sonra kurulacaktır."*⁵⁷

Bu karar üzerine Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Manuil Kalemidas yaptığı açıklamada Türkiye'nin kararını *"Yunanistan Hükümeti, Türkiye'nin acil bir şekilde Bosna-Hersek gibi Makedonya Cumhuriyeti'ni de tanımaya karar vermesinden üzüntü duymaktadır. Türkiye üstelik Avrupa Topluluğu'na üye olmayı arzu ettiği iddialarına karşın Avrupa Topluluğu'nun bu konuda alacağı kararı beklemeden bu cumhuriyeti tanıma yoluna başvurmuştur. Türkiye'nin bu kararı kuşkusuz Balkanlarda arzu edilen istikrara ve iki ülke Başbakanlarının Davos'ta yarattıkları olumlu havaya aykırı gelmektedir"*⁵⁸ diye yorumladı.

Sonuç

Yugoslavya'nın parçalanması süreci ve sonrasında ortaya çıkan sorunlarda, Türkiye bir ikilemele karşı karşıya kalmıştır. Türkiye bir taraftan Balkanlardaki kardeş toplulukların bağımsızlıklarını veya özerk olmalarını savunurken, diğer taraftan Türkiye içerisindeki bölücü unsurlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dışarıdan bir ikileme gibi değerlendirilmiştir.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Türkiye'nin kesin ve çizgileri belli olan bir Balkan politikasının varlığından söz etmek oldukça güçtür. Türkiye bu süreçte, yürüttüğü Balkan politikasında iki farklı görüntü çizmiştir. Birinci görüntü; tamamen Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından şekillendirilmeye

⁵⁶ Cumhuriyet, 3 Şubat 1992.

⁵⁷ Cumhuriyet, 7 Şubat 1992.

⁵⁸ Cumhuriyet, 7 Şubat 1992.

çalışılan ancak olayların çok hızlı ve Türkiye'nin bulunduğu tüm coğrafyada aşağı yukarı aynı anda ortaya çıkması sebebiyle ne yapılacağı kestirilemeyen politikadır. Bunda iç politika çekişmelerinin de büyük önemi vardır. İkinci görüntü ise; yeni hükümetin kurulması ve olaylar karşısında birbiriyle tutarlı davranışlar gösteren politikadır. Yugoslavya'nın dağılması ve Hırvatistan'ın bağımsızlığının Türkiye tarafından tanınması sürecinde; izlenen politika şöyle değerlendirilebilir:

Türkiye Uluslar arası kuruluşlarla birlikte hareket etmiştir. Avrupa Topluluğu, AGİT, Birleşmiş Milletler ve NATO.

Balkanlarda Almanya, Fransa ve Yunanistan'ın etkinlik kurma çabalarına karşı İtalya ile işbirliği içerisine girmiştir.

Tanımada konusunda Kafkaslardaki eski Sovyet Cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı eş zamanlı tanıma formülünü Balkanlarda Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya için de uygulamıştır.

Balkanlarda istikrarın sağlanması Türkiye için ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal bir zorunluluktur. O nedenle Türkiye sorunu uluslar arası kuruluşlar vasıtasıyla çözümlenmenin uygun olacağını değerlendirmiş ve sözkonusu kuruluşların aldığı kararlara aktif olarak katılmayı politikasının ve Türkiye'nin çıkarlarının bir gereği saymıştır.

ÖZET

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASINDAN SONRA BAĞIMSIZLIĞINI İLAN EDEN CUMHURİYETLERE KARŞI TÜRKİYE'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKA

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak kurulan, 1929 yılında ise Yugoslavya adını alan devlet 1991 yılına kadar varlığını sürdürdü. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tito'nun önderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federasyonu olarak yeni bir devlete dönüşen Yugoslavya, sosyalizmi benimsemesine rağmen doğu bloku ülkelerinden farklı bir gelişme gösterdi ve bağılantısızlar hareketinin liderliğini yaptı.

1974 Anayasası, Yugoslavya'yi oluşturan cumhuriyetlerin ekonomik ve siyasal alanda neredeyse merkezi hükümetten bağımsız davranmalarını sağladı.

1989 yılında Miloseviç'in Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini kaldırması, Karadağ'ın yönetimini değiştirmesi diğer cumhuriyetlerce tepkiyle karşılandı. Mayıs 1991'de rotasyonla üstlenilen devlet başkanlığının Hırvat Stipe Mesiç'e geldiğinde bunun Sırbistan tarafından engellenmesi Hırvatistan'ın bağımsızlık kararı konusunda önemli olaylardan biri oldu.

25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etti. Bunu Eylül'de Makedonya ve Kasım'da Bosna-Hersek izledi.

Dağılma sürecinde hem Yugoslavya federasyonu yönetimi hem de cumhuriyetlerin liderler, Türkiye'yi ziyaret ederek destek istediler. Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerin tanınmaması için Miloseviç'in 22 Ocak 1992 tarihinde Türkiye'yi ziyaretine rağmen Türkiye Hırvatistan'ı ve diğer üç cumhuriyeti 6 Şubat 1992 tarihinde tanıdı.

Dağılma süreci ve hemen sonrasında Balkanlarda istikrarın sağlanması konusunda Türkiye'nin çabaları ve Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetler bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yugoslavya, Balkanlar, Bağımsızlık, Doğu Bloku Ülkeleri